

Piotr Cieśla

Uniwersytet Śląski w Katowicach
piotr.ciesla@us.edu.pl
ORCID: 0000-0001-7071-5456

Literacka diagnoza. Metaforyzacja chorób nowotworowych w twórczości popularnonaukowej Ulfa Ellervika

Wstęp

Zaklasyfikowanie nowotworów do grupy chorób cywilizacyjnych wymusiło szeroko posunięte zmiany w sposobie komunikacji dotyczącej choroby i opisu rzeczywistości chorobowej pacjentów dotkniętych tym schorzeniem. Susan Sontag rozwija powyższą myśl w zbiorze esejów *Illness as a Metaphor* twierdząc, że każda epoka podlega wpływowi określonej choroby¹. Siddhartha Mukherjee w „Cesarzu wszech chorób. Biografii raka” rozszerza tezę Sontag, zastrzega jednak, że nowotwory towarzyszą ludzkości od początku jej znanej historii, przesłaniane jedynie przez grozę powszechnych chorób zakaźnych². Punktem zwrotnym, w którym nowotwory wychodzą na pierwszy plan jest przełom XIX i XX wieku, kiedy część chorób zakaźnych zostaje ograniczona ze względu na rozwój medycyny i zmianę standardów leczenia³.

Choroba nowotworowa, pomimo bycia jedną z głównych przyczyn zgonów w społeczeństwach rozwiniętych, jest ciągle zjawiskiem trudnym

¹ Susan Sontag, *Illness as a Metaphor* (Nowy Jork: Farrar, Straus and Giroux, 1978).

² Siddhartha Mukherjee, *Cesarz wszech chorób. Biografia raka*, tłum. Jan Dzierżowski, Agnieszka Pokojńska (Wołowiec: Czarne, 2013)

³ *Ibid.*, s. 51.

komunikacyjnie. Ten stan powoduje konieczność stworzenia języka pozwalającego komunikować opis sytuacji chorobowej, samopoczucia pacjenta. Może jednak, co podkreśla Sontag, powodować również stygmatyzację chorych i pogarszać ich samoocenę w przypadku nieprzemysłanego użycia choroby jako domeny źródłowej powszechnie wykorzystywanych metafor⁴.

Przedmiot dyskusji nie jest nowy. Choroby nowotworowe i ich miejsce w systemie językowym były szeroko analizowane, również pod względem metaforyki ich przedstawień. Badania te dotyczyły metaforyzacji opisu chorób nowotworowych, z uwzględnieniem chęci usprawnienia komunikacji diagnozy przez personel medyczny pacjentom, jak to miało miejsce w przypadku interdyscyplinarnego projektu MEPAC⁵. Celem tego projektu było zbadanie komunikatów personelu medycznego, zoptymalizowanie przekazywania diagnozy i opisu dalszych rokowań w sposób jak najdelikatniejszy, ale informatywny. Dodatkowym celem było wypracowanie dobrych praktyk komunikacyjnych, które mogłyby być stosowane przez personel medyczny również w przypadku pacjentów z innymi chorobami. Metaforyzacja nowotworów przez pacjentów opisujących swoje refleksje dotyczące choroby była również dyskutowana. W przypadku Szwecji można wspomnieć prace Charlotte Hommerberg i Anny W. Gustafsson⁶.

Kolejnym elementem w obrębie badania metaforyki chorób nowotworowych jest badanie wykorzystania raka jako domeny źródłowej dla wyrażen metaforycznych. Przykładami autorów wpisujących się w ten zakres badawczy jest między innymi wspomniana już Susan Sontag. Eseje Sontag podnoszą fenomen powszechnego wykorzystywania nowotworów i innych chorób jako domen źródłowych metafor, co może w konsekwencji stygmatyzować i utrudniać chorym codzienne zmaganie się z leczeniem⁷.

Praktycznym rozwinięciem koncepcji Sontag jest badanie nowotworów jako domeny źródłowej wyrażen metaforycznych w obrębie języka. Warto tu wspomnieć prace Eleny Semino i Amandy Potts, które analizowały korpusy tekstowe w poszukiwaniu realizacji metaforycznych związanych

⁴ Sontag, *Illness as a Metaphor*, s. 8.

⁵ Anna W. Gustafsson, Charlotte Hommerberg, *Metaphors in Palliative Cancer Care (MEPAC): A Sweden-Based Three-Year Interdisciplinary Research Project*, Poster session presented at RaAM 11, Berlin, Germany, 2016.

⁶ Anna W. Gustafsson, Charlotte Hommerberg, „Pojken lyfter sitt svärd. Ger sig in i en strid han inte kan vinna. Om metaforer och kronisk cancersjukdom,” *Socialmedicinsk Tidskrif*, Tom 93, Nr 3 (2013).

⁷ Por. Erving Goffman, *Piętno. Rozważania o zranionej tożsamości*, tłum. Aleksandra Dzierżyńska, Joanna Tokarska-Bakir (Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2005).

z nowotworami jako domeną źródłową⁸. Wyżej wspomniane podejście do zagadnienia charakteryzuje się bardzo szerokim obszarem badawczym. Poszukiwanie wyrażeń metaforycznych z jednej strony wykorzystujących nowotwory jako domenę docelową, a z drugiej strony domenę źródłową, opiera się na szeroko zakrojonym badaniu korpusów językowych odpowiednio języka angielskiego i szwedzkiego.

Przystawione w tym artykule rozważania podejmują tematykę metaforyzacji chorób nowotworowych i dotyczą wąskiego wycinka rzeczywistości literackiej twórczości Ulfa Ellervika. Autor ten jest cenionym i nagradzanym w Szwecji popularyzatorem nauk biologicznych. W 2011 roku został uhonorowany za książkę *Ond kemi: berättelser om människor, mord och molekyler* nagrodą Pi-priset przyznawaną najwybitniejszym popularyzatorom nauk ścisłych. W 2018 roku został wybrany na członka Królewskiej Szwedzkiej Akademii Nauk. Jest również często zapraszany ekspertem. Warto jednak zaznaczyć, że podstawowym elementem działalności autora, jako pełnoetatowego profesora chemii organicznej, jest badanie mechanizmów nowotworzenia i poszukiwanie leków przeciw tej chorobie.

Celowość badania wskazanego materiału można motywować wielorako. Spojrzenie na sposób metaforyzowania chorób nowotworowych przez Ellervika może być interesujące, mając na uwadze doświadczenie autora jako chemika działającego na polu badawczym stricte dotyczącym chorób nowotworowych. Autor, starając się popularyzować wiedzę o biochemicznych mechanizmach chorób nowotworowych, musi brać pod uwagę wiele kwestii. Pierwszym kryterium jest wartość popularyzatorska tekstu. Z założenia tekst musi być zrozumiały dla jak najszerzej grupy czytelników, *a priori* uznanych za pozbawionych wiedzy specjalistycznej. Dodatkowo popularyzacja i trywializacja pojęć muszą zachodzić przy użyciu figur retorycznych, które są elementem powszechnie rozpoznawalnym – np. metafor⁹. Rodzaj wykorzystywanych przez Szweda wyrażeń metaforycznych jest ograniczany przez minimum dwa czynniki. Z jednej strony metafory muszą być łatwe do odczytania, niemal niewidoczne. Z drugiej strony muszą bazować na odpowiedzialnym i niewartościującym podejściu do tematyki choroby, którym powinien charakteryzować się każdy badacz. Pytaniem stawianym w tak zdefiniowanych okolicznościach jest – jak wygląda

⁸ Amanda Potts, Elena Semino, „Cancer as a Metaphor,” *Metaphor and Symbol*, Tom 34, Nr 2 (2019).

⁹ Arran Stibbe, *Metaphor and Alternative Conceptions of Illness* (Lancaster: University of Lancaster, 1995).

sposób metaforyzacji w twórczości popularnonaukowej Ulfa Ellervika? Czy istnieją charakterystyczne domeny źródłowe, z których korzysta badacz? Ambicją tego badania jest próba wpisania się w dyskusję dotyczącą metaforycznego sposobu opisywania chorób nowotworowych, a także przyjrzenie się wartościom popularyzatorskim metafor wykorzystywanych przez jednego z bardziej rozpoznawalnych pisarzy popularnonaukowych Szwecji.

Warunkiem koniecznym dla badania metaforyki literatury popularnonaukowej jest refleksja nad definicją metafory. Należy mieć tu na uwadze dwa względy. Po pierwsze rolę literatury popularnonaukowej jako nośnika skomplikowanej i abstrakcyjnej wiedzy, często dającej się poznać wyłącznie przy użyciu aparatu matematycznego, analizy chemicznej lub znajomości złożonych cykli biochemicznych. Po drugie literatura naukowa uznawana jest w większości przypadków za pozbawioną wyrażeń metaforycznych¹⁰. Prawdziwość tego stwierdzenia podważana była wielokrotnie¹¹. Znacząca różnica w sposobie artykułowania metafory w obrębie nauk ścisłych i humanistyki jest w wielu przypadkach faktem¹².

Wychodząc od roli literatury popularnonaukowej jako specyficznego rodzaju nośnika, można pokusić się o odrzucenie arystotelesowskiego spojrzenie na metaforę jako ozdobnik retoryczny, który nie posiada większego znaczenia poznawczego¹³. Również wyszukana metaforyka autora jako wskazanie na jego wybitność w sztuce pisania nie stanowi elementu istotnego z punktu widzenia analizy tekstów popularnonaukowych¹⁴. Podstawowy element zainteresowania w badaniu literatury popularnonaukowej stanowi wartość poznawcza i dydaktyczna¹⁵. Charakteryzując podejście do metafory, można zaklasyfikować jej funkcję retoryczną pomiędzy *docere* i *movere*, z przewagą funkcji dydaktycznej.

¹⁰Nina Arutiunowa, „Metafora językowa (II) (Składnia i leksyka),” *Teksty: teoria literatury, krytyka i interpretacja*, Nr 1, Tom 55 (1981).

¹¹Mark Johnson, George Lakoff, *Metafory w naszym życiu*, tłum. T. P. Krzeszowski (Warszawa: Wydawnictwo Aletheia, 2010).

¹²Gilles Fouconnier, Mark Turner, „Rethinking Metaphor,” w: *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*, red. Ray Gibbs (Cambridge: Cambridge University Press, 1999).

¹³Arystoteles, *Poetics*, tłum. W.H. Fyfe (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1995).

¹⁴Ibid.

¹⁵Lynne Cameron, „Operationalising ‘Metaphor’ for Applied Linguistic Research,” w: *Researching and Applying Metaphor*, red. Lynne Cameron, Graham Low (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), s. 14.

Najogólniejsze ujęcie metafory traktuje ją jako mówienie o jednym pojęciu przy wykorzystaniu nazwy innego, niezbieżnego z tym pierwszym.¹⁶ W swojej prostocie jest to jednak definicja wystarczająca dla badania wskazanego tropu w literaturze popularnonaukowej. Tego typu sformułowanie nie implikuje jednak trudności dotyczących badania materiału i leży u podstawy wielu modeli wykorzystywanych do analizy wyrażen metaforycznych. Metodą powszechnie wykorzystywaną przy badaniach korpusów tekstowych jest *Metaphor Identification Procedure*¹⁷. Metoda ta polega w największym uproszczeniu na zestawieniu znaczenia słownikowego danego wyrażenia ze znaczeniem użytym w kontekście analizowanej wypowiedzi.

Specyfika testów Ellervika, charakteryzujących się rzadkim występowaniem wyrażen metaforycznych, nie wymaga w większości przypadków zestawiania znaczeń kontekstowych ze słownikowymi w celu stwierdzenia metaforyczności danego wyrażenia. Tematyka przedstawięń nowotworów w tekstach Szweda jest wiodącą, jednak w większości przypadków obrazy mechanizmów nie charakteryzują się rozbudowanym opisem. Powyższe warunki sprawiają, że definicja cytowana za Zoltánem Kövecsesem jest decydującą i funkcjonalną.

Rozważania dotyczące klasyfikacji domen źródłowych wykorzystywanych przez Ellervika dają się rozstrzygnąć w odwołaniu do najbardziej podstawowych, powszechnych domen wykorzystywanych w wyrażeniach przenośnych. W wielu przypadkach zamienny charakter domen źródłowych i docelowych dotyczących nowotworów dodatkowo upraszcza tę klasyfikację w odwołaniu do badań Anny W. Gustafsson i Charlotte Homerberg. Badania te są szczególnie cenne ze względu na szwedzkojęzyczny materiał, z którego korzystały autorki. Podobnie jak w przypadku definicji metafory, nawet najprostsza definicja choroby nowotworowej stanowi duże ułatwienie w analizie proponowanych przez Ellervika metafor tej choroby.

Według zbiorczej definicji, niecharakteryzującej różnych wariantów schorzenia, choroby nowotworowe dotyczą niekontrolowanych zmian w namnażaniu i wzroście komórek organizmu. Powstające w tym procesie komórki są wadliwe i pozbawione możliwości kontrolowania długości ich życia. Niekontrolowany przyrost liczby i wielkości komórek powoduje powstanie np. guzów w obrębie zdrowych tkanek, zaburzając działanie

¹⁶ Zoltán Kövecses, *Metaphor. A Practical Introduction* (Nowy Jork: Oxford University Press, 2010), s. x.

¹⁷ Pragglejaz Group, „Mip: A Method for Identifying Metaphorically Used Words in Discourse,” *Metaphor and Symbol*, Tom 22, Nr 1 (2007).

tkanek lub organów, w których doszło do patologicznego namnażania komórek nowotworowych.

Ta prosta definicja nie uwzględnia jednak dwóch istotnych etapów – przyczyn rozpoczęcia transformacji nowotworowej, jak i możliwych sposobów leczenia. W przypadku Ellervika wszystkie trzy składowe stają się elementami popularyzowanymi przy użyciu metafor. Metaforyczne obrazy nowotworu wpisują się w większości przypadków w siatkę powszechnie eksploatowanych tropów¹⁸. Jako przykłady domen źródłowych można wyróżnić domenę walki, maszyny, budynku i podróży wraz z podległymi im subkategoriami¹⁹.

Szał Berserka

Domeną o znacznej częstotliwości występowania w badanym materiale jest walka. Domenę tę można postrzegać wielorako, ze względu na istnienie zbliżonych domen, które dają się wpasować w tę kategorię nadrzędną. Dominantą składową ich wszystkich jest konceptualizacja choroby jako przeciwnika. Nowotwór jest personifikowany i przybiera postać jednostkowego wroga lub też zmasowanych, wrogich sił włączających się do konfliktu z organizmem człowieka. Ten rodzaj konceptualizacji należy do jednego z popularniejszych opisów nowotworów²⁰. Wspominają o nim zarówno Sontag, Semino, Potts jak i Hommerberg; Ellervik powraca chętnie w *Den svåra konsten att leva: berättelser om evolution, elände och evigt liv* do określenia „våra antagonisterna” — nasi przeciwnicy²¹. Pod tym zbiorczym określeniem opisuje zarówno bakterie, wirusy, jaki i substancje mutagenne. Przedstawienie to może stanowić sposób tworzenia namacalnego wroga, któremu można się przeciwstawić, którego można pokonać. Taka droga interpretacji dobrze wpasowuje się w analizę tropów pojawiających się w komunikacji pacjentów z personelem, jak i w relacjach chorych²². W przypadku Ellervika interpretacja ta zdaje się nie odpowiadać zamysłowi autora. Intencją jego jest raczej

¹⁸Ignasi Navarro i Ferrando, „Metaphorical Aspects in Cancer Discourse,” w: *Medical Discourse in Professional, Academic and Popular Settings*, red. Pilar Ordóñez-López Nuria Edo-Marzá (Bristol: Multilingual Matters, 2016), ss. 125–148.

¹⁹Kövecses, *Metaphor*, s. 27.

²⁰Potts, Semino, „Cancer as a Metaphor.”

²¹Ulf Ellervik, *Den svåra konsten att leva : berättelser om evolution, elände och evigt liv* (Sztokholm: Fri tanke, 2015), s. 24.

²²Kristian Gidlund, *I kroppen min: resan mot livets slut alltings början* (Sztokholm: Månepocket, 2013), s. 282–283.

wskazanie, z jak wieloma zagrożeniami musi mierzyć się organizm ludzki na co dzień. Wirusy, bakterie i czynniki mutagenne nie są widoczne, przez co dla wielu osób są zjawiskami abstrakcyjnymi. Autor, budując obraz namacalnego wroga, stara się stworzyć pole do dyskusji dotyczącej tych zagrożeń w ujęciu biochemicznym. Tytuł zbioru opowiadań, w którym najliczniej pojawiają się metafory nowotworów odwołujące się do domeny walki to *Den svåra konsten att leva*, co w wolnym tłumaczeniu oznacza ciężką sztukę życia. Ellervik korzysta również z innego odniesienia kulturowego określając nowotwory jako miecz Damoklesa wiszący nad ludzkością na cienkim włosie²³. Stale obecne i nieujawniające się przez długi czas, ale tragiczne w skutkach nowotwory przyjmują konceptualnie kształt zagrożenia, które ogranicza radość życia.

Autor nie poprzestaje na tej aktualizacji domeny walki. Opisując etap poprzedzający rozpoczęcie transformacji nowotworowej komórki, podczas którego wyłączana zostaje kontrola, korzysta z określenia „cellerna löper amok”²⁴. Określenie to można tłumaczyć jako poddanie się szałowi Berserka. Zmiany zachodzące w zmutowanej komórce pozostają często długo niezauważone. Zestawienie ich następstw z szałem Berserka i odwołanie się przy tym do po wszechnie rozpoznawalnego obrazu może mieć za zadanie unaocznienie czytelnikowi gwałtowność następujących zmian nowotworowych i trudność ich zatrzymania. Dokonująca się psychologizacja tych stanów może sprawiać, że będą one być może bardziej dostępne poznawczo jak i emocjonalnie dla czytelnika.

Magiczne strzały terapii

Nowotwory postrzegane przez pryzmat terapii stanowią kolejny ważny element dyskutowany przez Ellervika. Terapia zostaje również włączona do kategorii walki. Szwed określa komórki nowotworowe jako cel ostrzału dla promieniowania radioterapii²⁵. Autor precyzuje jednak opis broni, określając ją jako miecz obosieczny, przez co uświadamia czytelnikowi również ograniczenia tej metody. Obosieczność miecza przynosi zarówno korzyści przy niszczeniu komórek nowotworowych jak i straty,

²³ Ulf Ellervik, *Den svåra konsten att leva*, s. 12.

²⁴ *Ibid.*, s. 164.

²⁵ *Ibid.*, s. 247, 248.

niszcząc niespecyficznie prawidłowe komórki organizmu, osłabiając tym samym pacjenta²⁶. Koncepcję broni rozwija określając taksol²⁷ jako strzałę łucznika²⁸. Ta konstrukcja przenośni może być interesująca z dwóch względów. Po pierwsze, opisując właściwości taksolu jako leku skutecznie i, co ważniejsze, specyficznie niszczącego komórki nowotworowe, porównuje go niejako do strzał wystrzeliwanych z łuku przez wprawnego łucznika. Dodatkowym zaskakującym elementem tego konceptu może być historyczne wykorzystywanie soku roślinnego cisa jako trucizny, w której moczono strzały.

Ellervik podnosi też kwestię terapii nowotworowej celowanej. Ten rodzaj terapii dopasowywanej do potrzeb pacjenta określa jako „en personlig strid” – osobistej walki, podkreślając tym samym indywidualny charakter tej metody²⁹. Rozszerza ten sposób konceptualizacji, określając w dalszej części książki terapie celowane, jako rodzaj garnituru szytego na miarę potrzeb chorego³⁰.

Awaria w maszynowni życia

Kolejną domeną źródłową jest kategoria maszyny. Koncepcja ciała jako maszyny nie jest nowa i dotyczy również życia na poziomie komórki³¹. Również Ellervik aktualizuje tę kategorię, opisując mechanizmy naprawcze w komórce jako dobrze działający mechanizm. Autor koncentruje się na etapie wyłączenia tego mechanizmu i jego efekcie – rozpoczęciu transformacji nowotworowej. Określa ten moment jako awarię maszyny³². Autor korzysta również z opisu innych elementów systemowych maszyn, charakteryzując mechanizmy nowotworzenia. Opisuje komórki jako układy wyposażone w hamulce bezpieczeństwa pozwalające w krytycznym momencie (po zajściu mutacji) rozłączyć, wyhamować rozwój komórki i zatrzymać transformację nowotworową³³.

²⁶ Ibid., s. 229.

²⁷ Taxol (ew. Taksol) – lek przeciwnowotworowy produkowany z materiału pozyskiwanego z roślin rodzaju *Taxus* (cis).

²⁸ Ellervik, *Den svåra konsten att leva*, s. 266.

²⁹ Ibid., s. 270.

³⁰ Ibid., s. 274.

³¹ Ibid., s. 298.

³² Ibid., s. 12.

³³ Ibid., s. 184, 298.

Nawiązanie do świata maszyn pojawia się ponownie w opisie niekontrolowanego wzrostu charakterystycznego dla komórek nowotworowych. Wewnętrzny hamulec wzrostowy komórki zostaje zdezaktywowany, a podział komórki przyspiesza w niekontrolowany sposób, tak jakby komórka wciskała bez przerwy pedał przyspieszenia³⁴. Ellervik korzysta również z odniesień pochodzących spoza terminologii motoryzacyjnej. Uszkodzona komórka określana jest również przez niego jako zepsute radio³⁵, a mechanizm naprawczy terapii celowanej jako samosterowany robot naprawczy³⁶.

Drzwi z wieloma zamkami

Bardziej skomplikowaną i rozbudowaną metaforę stanowi opis fenomenu powstawania nowotworów odwołujący się do istnienia dwóch przestrzeni – zdrowia i choroby rozdzielonych solidnymi drzwiami zamkniętymi na wiele zamków, które można otworzyć tylko kluczami ukrytymi w wielkich stosach³⁷. Ten metaforyczny obraz autor kopiuje i wykorzystuje w wielu ze swoich opowiadań. Nauki biologiczne w warstwie propedeutycznej korzystają chętnie z wielu tropów, jednak ten wydaje się być unikalnym konceptem Szweda. Koncepcja drzwi oddzielających dwa stany posiada kilka poziomów, które można wykorzystać w opisie charakterystyki nowotworów. Zamki mogą być zmianami mutacyjnymi w obrębie organizmu, a klucze czynnikami mutagennymi aktywującymi dane mutacje. Korzystając z tej metafory, pokazuje również nieprzewidywalność i unikalność każdego człowieka niepoddającą się generalizacjom. Stwierdza, że jedna osoba nie zdąży nawet spróbować otworzyć jednego zamka w drzwiach dzielących ją od raka, podczas gdy osoba podatna na transformacje może otworzyć wszystkie zamki w bardzo krótkim czasie. Poza kryterium czasowym prezentuje również problem nawracających zmian nowotworowych nawet u osób, które przeszły z powodzeniem terapię i wyzdrowiały. Drzwi te, raz otwarte, nie dają się już nigdy ponownie zamknąć. Wszystkie pozytywne skutki leczenia określane są tylko jako czasowe przyknięcie drzwi.

Boska komedia Ellervika

³⁴ Ibid., s. 184, 192.

³⁵ Ulf Ellervik, *Ursprung: berättelser om livets början, och dess framtid* (Lidingö: Fri tanke, 2016), s. 162.

³⁶ Ulf Ellervik, *Livet, kärleken och döden: en bruksanvisning* (Lidingö: Fri tanke, 2016), s. 172.

³⁷ Ellervik, *Den svåra konsten att leva*, s. 177, 178.

Autor w swoich opowiadaniach przejmując rolę przewodnika prowadząc czytelnika, jak to sam określa, odwołując się przy tym do *Boskiej komedii*³⁸. Kategoria podróży zostaje wykorzystana przez autora również w przypadku metaforyzacji chorób nowotworowych. Domena podróży uznawana jest przez wielu badaczy metafor nowotworów za delikatniejszy sposób mówienia o chorobie, szczególnie wskazany w przypadku pacjentów wrażliwych psychicznie³⁹. W tym aspekcie można zaobserwować zgodność podanej tezy z praktyką Ellervika. Nowotwory są opisywane przez niego jako wpisani w charakter życia ludzkiego towarzysze podróży⁴⁰. Towarzysze ci są czasem cieniem podążającym za człowiekiem, cieniem będącym zniekształceniem obrazu przedstawionej postaci. Ellervik odwołuje się przy tym do Varmusa, opisując nowotwory jako odwrócony widok każdego z nas⁴¹. Obraz ten wydaje się dobrze współgrać ze specyfiką nowotworów. Nowotwory są elementem stworzonym z komórek prawidłowych organizmu, które w ekspozycji na czynniki mutagenne mutują i zmieniają diametralnie swój charakter prowadząc do szeregu zaburzeń.

Szwed korzysta także z obrazu nowotworu jako pasożyta⁴². Przedstawienie to również dobrze wpisuje się w następstwa namnażania komórek nowotworowych – osłabienie i zabieranie energii komórkom prawidłowym zlokalizowanym w uszkodzonej tkance.

Wnioski

Ellervik, przyjmując rolę przewodnika po świecie biochemii i nauk biologicznych, chętnie korzysta z powszechnie znanych i eksploatowanych metafor w celu popularyzacji zjawiska chorób nowotworowych. Wykorzystanie martwych metafor lub tych często używanych do opisu innych chorób, nie stanowi w mojej ocenie o ubóstwie stylistycznym autora. Może być próbą wpisania się w powszechne i uznane wzorce myślowe. Dobór metafor nie ma na celu zachwycenia czytelnika ich świeżością i wysublimowanymi konstrukcjami. Bardzo rzadko zdarza się, żeby wykorzystywane przez Ellervika koncepcje metaforyczne były czymś unikalnym. Może to świadczyć również pozytywnie o trwałości i uniwersalności dotychczasowych modeli,

³⁸ Ibid., s. 252.

³⁹ Ibid., s. 174, 177.

⁴⁰ Ibid., s. 228.

⁴¹ Ulf Ellervik, *Ond kemi: berättelser om människor, mord och molekyler* (Lidingö: Fri tanke, 2011), s. 274.

⁴² Ibid.

które pomimo wzmożonej eksploatacji w różnych dziedzinach bronią swoje miejsca w uniwersalnej sferze myślowej i mitopoetyckiej.

Odstępstwa od utartego szlaku konceptualnego metafor stanowią nie-liczne przypadki. Są one jednak bardziej złożone i sięgają głębiej do mechanizmów transformacji nowotworowej. W ich zakresie Ellervik stosuje szereg metafor strukturalnych dotyczących wielu poziomów poznawczych. Warto zwrócić uwagę na metaforę drzwi z wieloma zamkami. Metafora ta jest świeżą i nie wyeksploatowaną w świecie nauk ścisłych, w swojej wieloaspektowej naturze może reprezentować to, co Ellervik chce przekazać czytelnikowi – złożoność ludzkiego ciała i nieprzewidywalność podatności na choroby nowotworowe. Poprzez swoją świeżość metafora drzwi z wieloma zamkami pobudza dodatkowo czytelnika do zwrócenia na nią uwagi i zapamiętania jej.

Poruszając się swobodnie między tekstami z różnych okresów twórczości autora, można jednak zaobserwować zwiększenie zagęszczenia wyrażeń metaforycznych w nowszych publikacjach. Również wykorzystanie ilustracji nawiązujących do stosowanych we wcześniejszych tekstach metafor obrazowych może świadczyć o tym, że Ellervik uznaje stosowanie metafor za skuteczne narzędzie popularyzatorskie.

Piotr Cieśla

Literary Diagnosis. Metaphorisation of Cancer Diseases in Ulf Ellervik's Popular Science

The aim of this article is to discuss the metaphorisation of the discourse of neoplastic diseases in Ulf Ellervik's popular science published between 2011 and 2016. Of my particular interest are the source domains chosen by the author. Conceptual metaphor theory is used to analyse cancer metaphors as a way of popularising science, especially the biochemistry of life.

Keywords: cancer, metaphor, popular science, Ulf Ellervik, Conceptual Metaphor Theory

Słowa kluczowe: nowotwór, metafora, literatura popularnonaukowa, Ulf Ellervik, teoria metafor konceptualnych